

Художньо-філософське осягнення буття людини в листах українських письменників 1970-1980-х рр. з неволі

Artistic and philosophical comprehension of human existence in the letters of Ukrainian writers of the 1970s-1980s from captivity

Mazokha Halyna

Doctor of philological sciences,
Professor,

Мазоха Галина

доктор філологічних наук,
професор

E-mail: perejaslav-rada6@ukr.net

orcid: 0000-0002-6803-3306

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомилинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: September 23, 2020

Revised manuscript accepted: September 25, 2020

ABSTRACT. *To comprehend the historical path of domestic literature, its specificity and all the richness of manifestations and potential possibilities of studying the epistolary of Ukrainian writing, it is of paramount importance as a personal testimony, «from the middle», least subject to dictate situations, free from censorship, not only external but also internal (M. Kotsyubynska).*

The article, based on factual material, comprehensively analyzes the private correspondence of prisoners of conscience in the 70-80s of the 20th century. The scientific approaches to the epistolary of artists from captivity are researched and synthesized, the marked letters are characterized as artistic and philosophical comprehension of human existence. The stylistic features of private correspondences of prisoners of conscience are revealed and analyzed, it is emphasized that the vector of epistolary of Ukrainian writers of this period tends to a kind of closed system, where recurring themes and situations produce certain leitmotifs, which later unite these correspondences into a single whole.

The article analyzes the private correspondence of prisoners, comprehends the trends in their evolution, notes that the correspondence of prisoners has an artistic and aesthetic value, since they reflected the individuality and originality of the creative person, it is emphasized that in many cases the form and content of letters writers are determined by the circle of interests and requests of the addressee, it is proved that different facets of the personality of

the author of the letter emerge in his epistolary dialogues with interlocutors «at a distance», proposed prospects for further study of the poet letters.

Key words: *letter, epistle, correspondence, addressee, correspondence dialogues, category of being.*

Актуальність теми дослідження. В епістолярній спадщині вітчизняних письменників особливе місце належить листуванню другої половини ХХ століття, зокрема 70-80-х рр., у якому по-особливому розкриваються характери, художньо-естетичні смаки, глибокий інтелектуалізм та громадянська активність їх авторів. Чільне місце серед таких кореспонденцій належить листуванню майстрів слова, зокрема В. Стуса, Остапу Вишні, І. Світличному та іншим відомим письменникам, які ввійшли в історію української літератури як глибоко національні митці. Їхня творчість, що виросла на національному ґрунті, тісно пов'язана з інтересами України, її визвольним рухом. Як яскраві поетичні натури, вони належать до борців з гостро розвинутим почуттям національної гідності, не дивлячись на те, що упродовж усієї історії українського народу почуття українця-патріота всіляко принижувалося. Бути українцем – означало «бути постійно в стані доказування свого права на існування» (В. Винниченко).

Зближує усіх цих митців почуття синівського обов'язку перед своїм поневоленим народом, а також їхня програма життя – боротьба за визволення останнього. Усі ці прагнення до кардинальних зрушень у суспільстві не могли не позначитися на їхніх листах, аналіз яких дає підстави стверджувати, що вони носили не лише приватний, інтелектуальний характер і були цікавими тільки для безпосередніх учасників «діалогів на відстані». Листування означених письменників стало ареною історичної та літературної полеміки. Їхнє епістолярне контактування сприяло визріванню духовної сили майстрів слова, їхньої усвідомленості себе як літературних борців за ідеали національного й культурного життя.

Поезія і влада, особистість – нація – все людство, природа й людина, тимчасове й вічне, характер і доля народу – ці проблеми неодноразово порушувалися в листах майстрів слова. Але бачення їх щоразу ставало глибшим і багатшим. Це сплески найвищих емоцій і найглибших роздумів, повний синтезу рацію й емоцію інтелектуального й громадського болю, віри й відчаю, любові й страждання людей, які прагнуть глибин самоусвідомлення.

Постановка проблеми. Дослідження письменницького епістолярію ускладнюється тим, що генологія в складі науки про літературу належить до однієї з найменш розроблених ділянок, хоча її науковий набуток досить вагомий. Пропоноване дослідження спричинене необхідністю комплексного й науково-об'єктивного вивчення епістолярію Василя Стуса, Івана Світличного, який на сьогоднішній день вивчався спорадично, що пояснюється його розпорошеністю, документально-художньою неоднозначністю; а також прагненням активізувати використання

епістолярного надбання означених письменників у сучасному науковому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове потрактування епістолярної спадщини українських письменників із неволі здійснено в працях М. Коцюбинської, В. Соболя, Г. Мазохи. М. Коцюбинська поціновує листи поета як епістоли високого емоційного та інтелектуального накалу, оскільки вважає, що останні стали для В. Стуса не звичайною комунікативною потребою чи звичкою. Аналіз листування поета дав підстави дослідниці стверджувати, що приватні кореспонденції були для поета єдиним можливим виходом у світ того, що він носив у собі» (Коцюбинська, 2001).

Водночас дослідниця доводить, що цінність листів В. Стуса, написаних в умовах «вертикальної труни» та «ампутованого існування», не вичерпується біографічно-інформативним пластом. Кореспонденції з неволі являють собою «біографію душі» непересічної особистості в екстремальних умовах» (Коцюбинська, 2001).

У полі зору наукової обсервації В. Соболя постали заяви, публіцистичні листи та звернення В. Стуса, які «пов'язані зі стилями попередніх епох через епістолярний модусний код» (Соболь, 2001). Авторка робить спробу порівняти Стусові послання з епістолографією Володимира Мономаха, Івана Вишенського, Іпатія Потія та інших відомих діячів, небезпідставно наголошуючи, що вирішальним тут стає епістолярний образ автора.

Вивченню жанрово-стильових модифікацій письменницького листування присвячене дослідження Г. Мазохи (Мазоха, 2019), в якому вперше комплексно проаналізовано листи українських майстрів слова другої половини ХХ ст. Методологічна синтетичність та різноплановість здійсненого аналізу, відкривають нові можливості для вивчення історико-й теоретико-літературних проблем, зокрема специфіки епістолярного жанру, формування сучасних підходів до рецепції прочитання листування загалом.

Мета статті полягає у виявленні формальної і змістової специфіки листів українських письменників 70-80-х рр. із неволі

Матеріал і методи дослідження. До аналізу долучаються кореспонденції В. Стуса, І. Світличного, які творили в умовах неволі. Методи дослідження: біографічний аналіз (узагальнення життєвого і творчого шляху письменника), рецептивної естетики (дослідження особливостей епістолярію письменника).

Результати та їх обговорення. Варто відзначити, що відразу після Переяславської угоди царський уряд розпочав наполегливий наступ на українську духовність. Особливо нищівного удару зазнала українська мова, як головний чинник національної означеності. Саме тому в українській мови почали відрубувати національний корінь, витравлювати національну свідомість. Усе це продовжувалося і в роки Радянської влади Централізована держава послідовно насаджувала антинаукову, глибоко антинародну доктрину злиття націй і народностей.

Узаконена «мішанина» народів переслідувала дві мети: політико-економічну й мовно-психологічну, реалізація яких покликана була забезпечити матеріальні й духовні привілеї поневолювачів, зокрема в Україні. На цих засадах базувались найогидніші псевдонаукові теорії про «колиску» трьох братніх народів, їх спільну віру, навіть психологічну тотожність. Небезпеку, що таїли в собі так звані «наукові» маніпуляції, угледіла наша національна еліта від Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка до В. Стуса та інших митців слова. В. Стус та І. Світличний, через власну творчість зуміли зреалізувати себе, тобто свою екзистенцію і свободу. Усе це виразно простежується і на їхніх листах, які особливо багаті на екзистенційні мотиви.

Відчуваючи на собі наслідки страшної нахабної українофобії, яка завжди була стрижнем імперського московського месіанства, В. Стус, який також ніколи не стояв осторонь у вирішенні найгостріших проблем, у своєму листі до А. Малишка від 12.12.1962 р. з приводу денаціоналізації України пише: «Інколи, зосереджуючись на однотонних враженнях від навколишнього, шукаючи кінцевих результатів дуже стрімкого процесу денаціоналізації значної частки українців, відчуваєш, що це – божевілля, що – це трагедія, якої лише інколи не відчуваєш в силу притаманної нам (як національної риси) байдужості і, може, трохи релігійної віри в те, що все йде на краще». І далі: «Коли хвиля русифікації – це об'єктивний процес і потрібний для майбутнього (історично справедливий), то чом нашим діям культури і не служити прогресові? Чому б тоді не «перекваліфікуватись», щоб не пхати палиць в колеса того воза, який котиться по трупах таких донкіхотів, як козацькі літописниці, і Капніст, і братчики, і Тарас, і «громадяни», і Драгоманов, і Франко і т. ін., і т.п.» (Стус, 2001).

За слухним зауваженням М. Коцюбинської, «у цьому листі – за словом, інтонацією, абсолютною щирістю самовіддачі прочитується майбутня доля автора» (Коцюбинська, 2001). І справді, вже з самого початку свого трагічного шляху В. Стус носив у душі трагічне відчуття фатальної пов'язаності з долею України, а своїх внутрішніх моральних та інтелектуальних проблем – з долею народу.

Поет також слушно відзначає, що «в факті такої денаціоналізації народу багато вини традиційної, давньої, багато тут завинили минулі покоління, Але це лишень пояснення і пояснення часткове. «Від сорому, який нащадків пізніх палитиме, заснути я не можу», – писав великий наш поет. А ми нині маємо (та й не тільки нині), що українське стає часом синонімом відсталого, неглибокого, примітивного навіть» (Стус, 2001).

Напівколоніальне минуле України наклало свій відбиток і на національну свідомість українців. А питання національної свідомості українців, як засвідчує історія, залишалося та й на сьогоднішній день є одним з найбільш гострих. За тоталітарного режиму про національну самосвідомість взагалі не прийнято було говорити, оскільки можна було поплатитися життям. І. Драч слушно відзначав, що «відбувалася шалена боротьба проти всього українського, іншими словами, мав місце справжнісінький геноцид у його найрізноманітніших формах» (Драч, 1990).

Глибокий патріотизм, жертвна самовіддана любов до батьківщини завжди поєднувалась у В. Стуса та І. Світличного з національною самокритикою, яка виступала як один із засобів виховання національної самосвідомості. «Гострий критицизм, усвідомлення національних, – писав В. Стус, – вад були протидією солодкому зоресоловейковому псевдопатріотизмові, некритичному обожнюванню свого лише за те, що воно своє». «Не розумію, – толочити старе тирло – між мазепинським патріотизмом і кочубеївським інтернаціоналізмом по-російському, тобто сповідувати філософію меншої чи більшої національної зради. Невже їй, цій інтелігенції, не досить того, що вже маємо? Коли у нас забрано історію, культуру, весь дух, а натомість дозволено творити душу меншого брата? Невже ось таким холуйством можна прислужитися чомусь доброму?» (Стус, 2001). І все це не випадає заперечувати, оскільки воно існувало й існує ще й нині.

Однак, на наш погляд, листування поета експонує не лише його епістолярну манеру, але і творче цілісне бачення ним світу, його орієнтацію на культурну європейську традицію. Кореспонденції В. Стуса, в яких переплелися полемічні інтерпретації з образами, темами, сюжетами, входять до контексту загальнолюдського культурного діалогу, який залишається і понині майже не дослідженим.

З огляду на листовні ліміти, В. Стус змушений був писати «гуртові листи», термін уперше вжитий С. Богдан (Богдан, 2004). Йдеться, вочевидь, про те, що одна кореспонденція призначалася водночас для кількох осіб. Авторка статті має рацію, оскільки та кількість листів, які мав право надіслати на волю в'язень, була суворо регламентована і обмежувалася двома кореспонденціями на місяць. У випадках додаткового покарання – перебування у ПКТ («приміщення канцерного типу») – одна епістола на два місяці. У зв'язку з цим в одній кореспонденції адресантові, творчій особистості, необхідно було подати й опис своїх буднів, розпитати про життя родини, друзів, поділитися прочитаним, зробленим, сказати найтепліші, найніжніші слова батькам, дружині, дітям. Так утворився тип листа, до складу якого ввійшли декілька епістолярних жанрів, які не можна звести до якогось одного знаменника, оскільки жанр і стиль визначаються тут і призначенням епістоли – ділової, дружньої, сімейної, і матеріалом – кореспонденція з побутовим, літературним або іншим змістом.

В. Соболев досліджує заяви, публіцистичні листи та звернення поета, слушно пов'язуючи останні зі стилями попередніх епох через епістолярний модус ний код. Посилаючись на відому тезу Ю. Шереха про зв'язок стилю листів зі стилями епох, дослідниця робить спробу довести, що «літературна обробка новочасних Стусівських послань до всіх в українській і неукраїнській землі живущих ставить їх в один ряд з епістолографією Володимира Мономаха, Івана Вишенського, Іпатія Потія, Костянтина Острозького, Мелетія Смотрицького, Дмитра Туптала, а пізніше – Тараса Шевченка» (Соболь, 2001). При цьому також вирішальну роль відіграє епістолярний образ автора.

На особливу увагу заслуговує твердження дослідниці про те, що підвищена фразеологічна місткість кореспонденцій поета шліфується необхідністю не втаємничити, а, навпаки, розсекретити приховану від цивілізованого світу практику сфабрикованих судів над українською інтелектуальною елітою. Таким чином, листи подають своєрідний ключ до розгадки сфабрикованих інсинуацій, проливають світло на життєву і творчу долю товаришів-в'язнів.

Перспективи вивчення епістолярної спадщини дослідниці вбачає в найбезпосереднішому зв'язку з теорією біографії, оскільки, на її переконання, листи є важливою ланкою спеціальної наукової дисципліни – біографістики, про місце, роль та методологію якої і сьогодні тривають наукові дискусії. Сказане має особливу вагу, адже біографістика в Україні набуває сили лише останнім часом.

Певні міркування щодо листування творчих людей в ув'язненні висловлені також В. Кузьменком, який виокремлює кореспонденції політичних в'язнів як особливий жанр, оскільки в них адресант мусив на кожному слові пам'ятати про цензуру, що не дарувала натяку на правду (Кузьменко, 1997). Для такої категорії літераторів не було «жодної гарантії, що лист дійде до сина, до дружини, до матері, до сестри, до друга, що чесне поетичне слово не буде спалене, що новий переклад поезій Рембо, Верлена, Марини Цвєтаєвої, Рільке не вмере десь у байдужих руках охоронців, що набуті в немилосердних умовах каторжної праці в шахті, в холоді і камері-одиначки знання так і не будуть реалізовані...» (Жулинський, 2006).

Отже, епістолярна спадщина письменників посідає значне місце за об'ємом, за масштабами хронологічного охоплення та важливістю поставлених проблем. Йдеться про митців, життя яких переплалося в слово з вичерпною повнотою. Під «життям» ми маємо на увазі не стільки зовнішній перебіг подій, тобто всю хронологію біографічних і географічних віх, а передовсім – його внутрішній хід, тобто те, що прийнято називати «біографією духу» або «духовною біографією» майстрів слова.

Надзвичайно різноманітний також епістолярій І. Світличного – організатора національно-демократичного руху в Україні серед шістдесятників – поета, перекладача, літературознавця. Його листи, що є, як правило, результатом імпровізації, зберігають насамперед високу емоційну напругу. Смісл форми листа усвідомлюється митцем у свідомому відтворенні його давнішньої структури, у засвоєнні не стільки зовнішніх ознак епістоли, скільки самої її суті: інтимного «ти», довірливих інтонацій дружньої розмови, гострого відчуття співрозмовника, особливого слова – слова-звернення. У такій кореспонденції можна було поєднати все: опис подій «сучасних», тих, які щойно відбулися, почуттів, пережитих, відчутих зараз, сьогодні, недавно, і водночас вона допускала й ретроспективний погляд, «віддаленість» від факту, його «пережитість». Однак такий лист вимагав відповідної наснаги, активізував уяву, загострював спостереження.

Епістолярна спадщина І. Світличного – своєрідна документалістика тоталітарної системи з її репресивними інституціями – судочинством і

тюрмою. Листи засвідчують, що поет в ув'язненні не піддався тискові репресій і провокацій. Виборовши для себе духовну незалежність, він своєю епістолярною творчістю продовжував естафету руху опору. Його кореспонденції повністю відповідають духовному станові їх автора. Читаємо в листі, датованому 27 серпня 1973 р.: «Життя моє зараз вельми не схоже на Ваше, але в ньому далеко не самі від'ємності, багато й плюсів, більше, ніж ви там, на волі, уявляєте. На волі (не знаю чому) незручності нашого життя дуже перебільшують, а тим часом життя всюди є життя, і людина – це така істота, що звикає до всього, і то досить швидко, а звикнувши, і в несприятливих умовах знаходить свої втіхи і свої можливості. Одне слово, жити можна всюди – і якби Ейнштейн творив свою теорію відносності не про фізичний світ, а про духовний, - її, напевно, ніхто і ніколи б не спростував. А в деякому відношенні багато хто тут побував, то відчуває себе зручніше ніж деінде» (Світличний, 2001). З іншого листа до сестри Надії, від 2 вересня 1973 р. «Акліматизувався я дуже швидко і відчуваюся так, ніби я тут уже був давно, а тепер повернувся в знайомі місця, як додому. Крім товаришів, яких я давно не бачив, скучив і радий спілкуватися, тут, виявляється багато книг, у декого такі бібліотеки, яких і на свободі не в кожного зустрінеш, і якби я читав день і ніч, то й тоді б усього не перечитав» (Світличний, 2001).

Це листи сильної і цілеспрямованої натури, яка глибоко усвідомлювала свою участь у протистоянні «вселенській робінзонаді». Відвойовування власної свободи за стінами в'язниці – свідчення героїчного духу поета.

Усвідомлюючи, що український народ «завжди в'язень», який добровільно сам буде для себе тюрми, І. Світличний швидше констатував прикрий факт, аніж співчував співвітчизникам. Ефективнішим він вважав слово докору «інертній масі» для якої всі ролі заздалегідь розписані.

Кореспонденції В. Стуса, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Марченка та інших в'язнів сумління – це живі сторінки історії, історії літератури, свідчення про тогочасну літературну та суспільну добу.

Однак найглибше епістолярій відображає внутрішню духовність письменників, оскільки вміщує інформацію, яку неспроможні зафіксувати інші джерелознавчі матеріали чи документи. Листи розкривають широкий світ митців, найтонші порухи їхньої душі, глибину тривог і поривань. Усе це допомагає адекватно й нюансованіше уявити постать письменника, який постає з листування з надзвичайною конкретністю, детальніше збагнути цінність цього літературного явища.

Для цих письменників – центр уваги не тільки в них самих, а й у тих, з ким вони спілкуються. Кореспондент для них – це насамперед співрозмовник. У цьому сенсі митці утверджують буберівське твердження про діалогічну особистість, яка «не відокремлює себе від інших, а значить, не відокремлює себе від буття» (Бубер, 1995). Навіть у глибокій самоті літератори не втрачають відчуття перебування обличчям до обличчя з кимось, оскільки завжди перебувають у духовному зв'язку зі світом. Свого

часу Г. Сковорода, в одному з листів до свого вихованця М. Ковалинського зазначав: «Аристотель сказав: «Самотня людина – або дикий звір, або Бог». Це значить, що для звичайних людей самотність – смерть, але насолода для тих, які або зовсім дурні, або видатні мудреці. Першим пустиня приємна своєю тишею, нерухомістю; божественний же розум останніх, знайшовши божественне, ним постійно займається і вельми втішається тим, що для звичайних умів недоступне. Що ж є філософія? Відповідь: перебувати на самоті з собою, з собою вміти вести розмову» (Сковорода, 2005). Діалогічне існування, – на думку М. Бубера, – набуває навіть у абсолютній самоті глибокого передчуття взаємності (Бубер, 1995). Усе сказане можна віднести й до письменників-в'язнів. Для них життя полягає в постійному діалозі і завжди протиставлене монологічному існуванню, оскільки останнє свідчить про неспроможність спілкуватися з іншою людиною, відчуваючи, що вона є. Наприклад, для В. Стуса – монологічне слово – одноголосне. Воно претендує на володіння готовою істиною, адже завжди відзначається само тотожністю й самодостатністю. Зверненість поета до іншої людини існує як продуктивна альтернатива, здатна зруйнувати монологічну думку.

В. Стуса, І. Світличного, Є. Сверстюка, Г. Кочура, А. Горську та інших митців і їхніх кореспондентів об'єднувала єдина система ціннісних уявлень та понять про громадянський обов'язок, Україну, мову. Через те їхнє листування має свідомий і цілеспрямований характер. Це мистецтво, майстерність, результат праці й уміння, а не лише одних емоційних поривів і безпосереднього самовираження.

Отже, навіть побіжний огляд епістолярних зібрань політв'язнених літераторів дозволяє стверджувати, що їхні кореспонденції характеризуються тематичним розмаїттям. Ступінь прагматичної спрямованості листування залежить від ступеня активності адресата презентувати себе. Чим вища інформативність епістоли, тим більша її прагматична спрямованість на відповідну дію адресата. Незважаючи на те, що кожна кореспонденція адресована до конкретної особи, пов'язана із попереднім листуванням, автор не тільки вільний у виборі тематики, але й у її інтерпретації, через те діапазон спілкування дуже різноманітний: перекладацький процес, літературна діяльність, обговорення віршової техніки, сюжетів, критика різних авторів та конкретних творів, книжкові новинки, побутові проблеми, здоров'я. Перед нами весь спектр тем, мотивів і роздумів, що визначають як зміст листів в'язнів, так і їхніх кореспондентів.

У своїй сукупності листи в'язнів сумління – це різні типи листів, стиль, що змінюється залежно від адресатів. У таких кореспонденціях наявні наскрізні теми й мотиви: психологічне само визнання, любов, сім'я, фатальні стосунки з суспільством. І дуже важлива тема – творчість.

Описовий елемент, як і елемент інформативний, наявний у листах такої модифікації. Але займає він незначне місце. І описи, і повідомлення тут пронизані рухом неспокійного «Я» автора. Звідси й особлива форма слів.

Процес самопізнання й самовираження особистості, який відіграє важливу роль в епістолярії письменників, передбачає постійне звернення до подій, що відбуваються, а також зіставлення теперішнього з минулим і майбутнім. З цим пов'язане й особливе, незвичайне значення, якого набувають в листах різноманітні алюзії, що проявляються у вигляді прямих або прихованих цитат, натяків. І якщо епістолярні алюзії, особливо літературні, слугували переважно дидактичній меті, або щоб прикрасити мову, то в аналізованих листах вони органічно пов'язані з усією тканиною епістоли і не відокремлені від образу автора.

Висновки та перспективи. Отже, епістолярій письменників-в'язнів – це кореспонденції професійних літераторів, які незважаючи на відірваність від літературного життя, були його активними учасниками. Жодна деталь (наскільки це було можливо в ув'язненні), жоден прояв українського національного духу і самоусвідомлення не приходить у листах повз увагу адресантів; у листах модифікується формула звертання, оскільки кореспонденції адресуються одочасно і дружині, і батькам, і сину (В. Стус); для письменників-в'язнів лист є передусім формою безпосереднього спілкування. Через те прийоми написання листа різноманітні і складні, мають виразно діалогічний характер; означені листи можна виокремити як кореспонденції з підвищеною історичною самосвідомістю; ці кореспонденції за зверненням до адресата можна визначити як «гуртові», які тяжіють до форми щоденника й есе, особливо новаторське письмо полягає в емоційності, експресії, філософічності, що допомагає відтворювати життєву правду.

Багатофункціональний лист українських письменників розглядається нами як різновид приватної неофіційної кореспонденції і визначається як особистісно орієнтований засіб спілкування. Епістоли означеної модифікації є синкретичними. Вони утворилися внаслідок дифузії інтимного, дружного, сімейного та почасти дидактичного листування.

Уважне студіювання листів в'язнів сумління переконує у необхідності їх подальшого вивчення, особливо на рівні викладової форми й концентрованого синкретизму та симультанності, різноприродної фігуративності в межах єдиної і конкретної поетики кореспонденції.

Література

1. Богдан Світлана. «Магічне свічадо» епістолярію Василя Стуса // *Дивослово*. 2004. №1. С. 19-23.
2. Бубер М. Два образа веры. Москва: Аст, 195. 590 с.
3. Драч І. Про політичну ситуацію в Україні // *Вісник Руху*. 1990. №3. С. 84-85.
4. Жулинський М. Р. Слово і доля: навчальний посібник. Київ: А. С. К., 2006. 640 с.
5. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. Київ: *Дух і літера*, 2001. 299 с.
6. Кузьменко В. І. Дифіраμβ чи епітафія жанрові? // *Слово і час*. 1997. №1. С. 72-78.

7. Мазоха Галина. Листи українських письменників другої половини ХХ століття: діалог із читачем і часом: монографія / Галина Мазоха. Київ: Міленіум, 2019. 434 с.
8. Світличний І. Голос доби: Кн. 1. Листи з «Парнасу». Київ: Сфера, 2001. 544 с.
9. Сковорода Григорій. Твори: у 2 т. Київ: ТОВ «В-во «Обереги», 2005. Т. 2. 479 с.
10. Соболев В. Листування В. Стуса в контексті української літературної епістолярної традиції // Матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої вшануванню пам'яті письменника, літературознавця, мислителя і громадянина. Донецьк, 2001. 20-21 вересня. С. 208-209.
11. Стус В. Листи до сина. Івано-Франківськ: Лілея. Н. В., 2001. 192 с.

References

(Транслітерація)

1. Bogdan Svitlana. «Magichne svichado» epistolyariyu Vasy`lya Stusa // *Dy`voslovo*. 2004. #1. S. 19-23 [in Ukrainian].
2. Buber M. Dva obraza very. Moskva: Ast, 195. 590 s [in Russian].
3. Drach I. Pro polity`chnu sy`tuaciyu v Ukrayini // *Visny`k Ruxu*. 1990. #3. S. 84-85 [in Ukrainian].
4. Zhuly`ns`ky`j M. R. Slovo i dolya: navchal`ny`j posibny`k. Ky`yiv: A. S. K., 2006. 640 s [in Ukrainian].
5. Kocyuby`ns`ka M. «Zafiksovane j netlinne». Rozdumy` pro epistolyarnu tvorchist`. Ky`yiv: *Dux i litera*, 2001. 299 s [in Ukrainian].
6. Kuz`menko V. I. Dy`firamb chy` epitafiya zhanrovi? // *Slovo i chas*. 1997. #1. S. 72-78 [in Ukrainian].
7. Mazoxa Galy`na. Ly`sty` ukayins`ky`x py`s`menny`kiv drugoyi polovy`ny` XX stolittya: dialog iz chy`tachem i chasom: monografiya / Galy`na Mazoxa. Ky`yiv: Milenium, 2019. 434 s [in Ukrainian].
8. Svitly`chny`j I. Golos doby`: Kn. 1. Ly`sty` z «Parnasu». Ky`yiv: Sfera, 2001. 544 s [in Ukrainian].
9. Skovoroda Gry`gorij. Tvory`: u 2 t. Ky`yiv: TOV «V-vo «Oberegy»», 2005. T. 2. 479 s [in Ukrainian].
10. Sobol` V. Ly`stuvannya V. Stusa v konteksti ukayins`koyi literaturnoyi epistolyarnoyi trady`ciyi // *Materialy` II Vseukrayins`koyi naukovoї konferenciyi, pry`svyachenoyi vshanuvannya pam`yati py`s`menny`ka, literaturoznavcya, my`sly`telya i gromadyany`na*. Donecz`k, 2001. 20-21 veresnya. S. 208-209 [in Ukrainian].
11. Stus V. Ly`sty` do sy`na. Ivano-Frankivs`k: Lileya. N. V., 2001. 192 s [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. У статті на основі фактичного матеріалу комплексно проаналізовано приватні кореспонденції в'язнів сумління 70-80-х рр. ХХ ст. Досліджено й синтезовано наукові підходи до епістолярію митців із неволі,

охарактеризовано означені листи як художньо-філософське осягнення буття людини. Виявлено й проаналізовано стильові особливості приватних кореспонденцій в'язнів сумління, наголошено на тому, що вектор епістолярію українських письменників означеного періоду тяжіє до своєрідної замкнутої системи, де теми й ситуації, що повторюються, виробляють визначені лейтмотиви, які згодом об'єднують ці кореспонденції в єдине ціле.

Ключові слова: лист, епістола, кореспонденція, адресат, адресант, листовні діалоги, категорія буття.

Мазоха Галина. Художественно-философское постижение бытия человека в письмах украинских писателей 1970-1980-х гг. из заключения. В статье на основании фактического материала комплексно проанализировано частные корреспонденции узников 70-80-х гг. XX в. Исследовано и синтезировано научные подходы к эпистолярному мастерству слова из заключения, охарактеризовано обозначенные письма как художественно-философское постижение бытия человека. Выявлено и проанализировано стилевые особенности частных корреспонденций узников совести, акцентировано на том, что вектор эпистолярного украинского писателя обозначенного периода тяготеет к своеобразной замкнутой системе, где темы и ситуации, что повторяются, вырабатывают определенные лейтмотивы, которые впоследствии и объединяют эти корреспонденции в единое целое.

Ключевые слова: письмо, эпистола, корреспонденция, адресат, адресант, письменные диалоги, категория бытия.